

MALAZGİRT (1071) VE MİRYOKEFALON (1176) SAVAŞLARI: İAŞE, SU, OKÇULUK İLE DÜŞMANIN VE MÜTTEFİKİNİN ETNİK KİMLİĞİ ÜZERİNE NOTLAR*

Çev. Murat KEÇİŞ**-Müjdat NAMDAR***

Makale Bilgisi

Article Info

Başvuru: 30 Nisan 2023 Received: April, 30, 2023

Kabul: 26 Temmuz 2023 Accepted: July, 26, 2023

Burada ifade edeceğim; Malazgirt ve Miryokefalón askerî seferleri ve muharebelerinde, Malazgirt muharebesinin daha uzun ve ayrıntılı bir incelemesini müteakip çok önemli gibi görünen çeşitli konular üzerine muhtelif birkaç nottan ibarettir. Son yıllarda, Bizans savaş durumu üzerine yapılan çalışmalar ve araştırmalar önemli bir gelişim gösterdi ve ilgili metinlerin edisyon kritikleri, notlarla desteklenen yeni basımlarla ilerleme kaydederken bu metinleri dikkatli bir şekilde incelemek, Bizans muharebeleri ve savaşları hakkındaki bilgilerimizi ve anlayışımızı oldukça geliştirdi.¹ Bizans

* Bu makale şurada yayımlandı: Speros Vryonis, “The Battles of Manzikert (1071) and Myrioccephalum (1176). Notes on Food, Water, Archery, Ethnic Identity of Foe and Ally”, *Mésogaios Méditerranée* 25-26 (2005), ss. 49-69.

** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi; Edebiyat Fakültesi; Tarih Bölümü; E-mail; muratkecis@mu.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-9776-3976; Muğla-Türkiye.

*** Lisansüstü Öğrencisi; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü; Tarih Anabilim Dalı; E-mail; mujdatnamdar@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6981-7356; Muğla-Türkiye.

¹ John Haldon’un eserleri konunun kapsamı dâhilinde birinci derecede önemlidir: *Warfare, state and society in the Byzantine World 565-1204*, London, 1999; Aynı yazar, *Approaches to military, Social and administrative history*, Aldershot, 1996; *Recruitment and conscription in the Byzantine army [c.550-950]. A study on the origins of the stratotika ktemata*, Viyana, 1979; *The Byzantine wars. Battles and campaigns of the Byzantine era*, Gloucestershire, 2000. Haldon son makalesinde, savaş ve muharebe gibi ana konulara ve bunlarla ilgili her şeye vakıf olduğunu ortaya koyarken, geçmiş çalışmalarının ve diğer araştırmacıların çalışmalarının bir özetini verir. “Approaches to an alternative military history of the period c.1025-1081”, ed. Evangelos Chrysos, *E autokratoria se krise? To Vyzantion ton Ilo aiona [1025-1081]*, Atina, 2003, s. 45-74.

Bizans askerî tarihi çalışma alanı araştırmacıları kendine çekmiş ve bu araştırmacıların çalışmaları şimdilerde bu alanı birçok yönden zenginleştirmiştir: Taxiarches Koliass, *Byzantinische Waffen. Ein Beitrag zur byzantinischen Waffenkunde von der Anfingen bis zur Lateinischen Eroberung*, Viyana, 1988. Bizans çalışmaları alanında uzmanlaşanların son dönemlerdeki incelemeleriyle bu alana yapmış oldukları katkılar John Haldon’un yeni çıkan ve

el kitaplarında anlatılanların nesnel yapısından ve Bizans döneminin bazı tarihçilerinin savaşlar veya muharebelerle ilgili yorumlarından giderek daha fazla insan etkileniyor. Psellos ve Attaleiates'in savaşlar ve muharebeler hakkında ortaya koyduklarını göz önüne aldığımızda, Psellos gibi Antik dönem tarzını taklit eden, gelenekçi çerçeveye sahip kişilerin yanı sıra, Malazgirt'te olduğu gibi, muharebelerin detayları hakkında gerçekçi, dikkat çeken, muharebelere bizzat katılmış tarihçi Attaleiates gibi kişiler de mevcuttur. Dolayısıyla, bu askerî eserlerin çoğu, uzmanlık birikimine dayanarak oluşur. Daha önce de belirttiği gibi bunlar kullanışlı kitaplardır.

Bu doğrultuda mevcut kısa çalışma, Malazgirt ve Miryokefalon muharebelerindeki periferik görünen fakat Bizans el kitaplarında çokça göze çarpan bazı ayrıntıları öne çıkartmaktadır.² Böylece yöntemimiz; bu iki dikkat

---

bildiri mahiyetindeki çalışmalarıyla birlikte okunmalıdır. Taxiarches Koliaş, "E polemike taktike ton Vyzantion. Theoria kai praxi", N. Oikonomides (ed.), *To empolemo Vyzantio (90s-120s ai.)* Atina, 1997, s. 153-164. Ayrıca bkz; Eric Mcgeer, *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine warfare in the tenth century*, Washington, 1995; Athena Koliaş-Demirtzake, O vyzantinos "ieros polemios". *E ennoia kai e provole tou threskeutikou polemou sto Vyzantio*, Atina, 1991; H. J. Kühn, *Die byzantinische Armee in 10. Und 11. Jahrhundert*, Viyana, 1991; Warren Treadgold, *Byzantium and its army 284-1081*, Stanford, 1995; Giovanni Amato, *Peri toxeias. L'arco da guerra nel mondo bizantino e tardo-antico*, Bologna, 1996. N. Oikonomides (ed.), *To empolemo Vyzantio (90s-120s ai.)*, Atina, 1977, bilhassa, hepsi çok önemli olan 14 makalesi ile değerlidir. Bunlara ek olarak şu çalışma da incelenmelidir: *Peace and war in Byzantium. Essays in honor of George T. Dennis, S.J.*, edited by Timothy S. Miller and John Nesbitt, Washington, 1955.

² Malazgirt Muharebesi üzerine: J.C. Cheynet, "Mantzikert: un desastre militaire?", *Byzantion* 50 (1980), s. 410-438; Aynı yazar, "La politique militaire de Basil II à Alexis Comnène", *Zbornik Radova Vizantoloshkog Instituta* 29-30 (1991), s. 61-73; Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, Ankara, 1971; *Malazgirt Armağanı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1971; Milli Eğitim Basımevi, *Selçuklu Tarihi. Alp Arslan ve Malazgirt Bibliyografyası*, Ankara, 1971. Ayrıca John Haldon'un giriş bölümündeki açıklamalarına bkz., *The Byzantine wars*, s. 112-127; Sp. Vryonis, *The decline of medieval Hellenism in Asia Minor and the process of Islamization from the eleventh through the fifteenth century*, Berkeley, 1971, s. 96-103 (Yunanca çeviri, Atina, 1996); Aynı Yazar, "The eleventh century: was there a crisis in the Empire? The decline of quality and quantity of the Byzantine armed forces", Evangelos Chrysos (ed.), *To Vyzantion ton 11o aiona (1025-1081)*, Atina, 2003, s. 18-43; Aynı yazar, "The Greek and the Arabic sources on the battle of Mantzikert (1071 A.D.)", Sp. Vryonis (ed.), *Byzantine studies. Essays on the Slavic World and the eleventh century*, New Rochelle, 1992, s. 125-140; Aynı yazar, "A personal history of the battle of Mantzikert", Center for Byzantine Research tarafından yayınlanan ciltte ve daha sonra Speros Basil Vryonis Center for the Study of Hellenism'de yayınlanmıştır (Sacramento), *E Vyzantine Mikra Asia*, Atina, 1998, s. 225-244; Aynı yazar, "The Greek and Arabic sources on the eight-day captivity of the emperor Romanus IV in the camp of the Sultan Alp Arslan after the battle of Mantzikert", Claudia Sode-Sarolta Takacs (ed.), *Novum Millenium. Studies on Byzantine history and culture dedicated to Paul Speck*, Aldershot, 2000, s. 439-450; Aynı yazar, "Michael Psellos, Michael Attaleiates: the blinding of Romanus IV at Kotyaion (29 June 1072) and his death on Proti (4 August 1072)", Charalambos Dendrinios-Jonathan Harris-Eirene Harvalia-Crock-Judith Herrin (ed.), *Porphyrogenita. Essays*

çekici savaşın etkenleri olan iâşe, su, okçuluk ve etnik kimlikle ilgili detaylara odaklanmak ve aynı zamanda askerî el kitaplarının onlar hakkında ne söylediğini görmek üzerine olacaktır.

İmparatorlar her iki muharebede de hâlihazırda önemli bir problem olan iâşe ve su teminiyle meşguldü. Attaleiates, IV. Romanos Diogenes'in uzun bir askerî yürüyüş sonucu Malazgirt Ovası'nda Selçuklu sultanı Alparslan ile yaşadığı talihsiz karşılaşmaya dair bazı ilginç detaylar sunmaktadır. Ordu, 13 Mart 1071 Pazar günü Konstantinopolis'ten hareket etmiş, Ağustos'a kadar Malazgirt'e ulaşamamış ve muharebe muhtemelen 26 Ağustos 1071'de gerçekleşmişti.³ Böylece Attaleiates, yaklaşık beş buçuk ay boyunca orduyla beraber sahadaydı. Kuşkusuz Diogenes, imparatorluğun yönetimindeki "anayol" boyunca ilerlerken özellikle Bithynia'da ve Anatolikon Theması'nda olmak üzere themalardan askerî kuvvetler toplamış ve yürüyüşü bir süre daha devam ettirdikten sonra Attaleiates'in Caesarea [Kayseri] bölgesinde olduğunu söylediği fakat aslında daha kuzeydeki Sebastea [Sivas] şehrine daha yakın olan önemli ve bereketli askerî aplektonu Krya Pege'de* [Soğukpınar] ordugâh kurmuştu:

Bu arazi her şeye sahiptir. Suyu berraktır, hem içilebilir hem de soğuktur. İyi bakılmış sık yapraklı ağaçları ve bereketli otlakları bulunur, kolayca odun toplamanızı sağlar ve her çeşit gül ve zambak yataklarıyla bezenmiştir. Birbirine uzanan tepeleriyle iyi bir şekilde düzenlenmiştir ve çeşitli kaynakları nedeniyle deyim yerindeyse bir astykome veya agropolis [kırsal bir kasaba] gibidir.⁴

in the history and literature of Byzantium in honour of Julian Chrysostomides, Aldershot, 2003, s. 3-14; Aynı yazar, "An analysis of the primary sources for the battle of Mantzikert", s. 1-222, *el yazması* içinde.

Miryokefalon Muharebesi için bkz.: R.-J. Lilie, "Die Schlacht von Myriokephalon", *Revue des Études Byzantines* 35 (1977), s. 257-275; F. Chalandon, *Les Comnènes. Études sur l'Empire byzantin au XIe et au XIIe siècles. Jean II Comnène (1118-1142) et Manuel Comnène (1143-1180)*, Paris, 1912, s. 503-523, 214-218; Sp. Vryonis, *The decline*, s. 123-126. Hadiseye ve kaynaklara genel bir giriş yapmak için, John Haldon, *The Byzantine wars*, s. 139-140.

³ Muharebe tarihiyle ilgili bilgi için bkz., P. Gautier, "Monodie inédit de Michel Psellos sur le basileus Andronic Doucas", *Revue des Études Byzantines* 24 (1966), s. 157. Bu uzun yürüyüş ve güzergâh üzerinde gerçekleşen birçok olay için bkz., Sp. Vryonis, *The decline*, s. 96-98.

*Aplekton, İmparatorluğun doğuya yapacağı seferlerde thema birliklerinin toplandığı bölgelere verilen isimdir. Krya Pege ya da diğer ismiyle Bathys Ryaks da bu askerî toplanma üslerinden biridir. (ç.n.)

⁴ Michaelis Attalioetae, *History*, ed. W. Braunet De Presle- I. Bekker, Bonn, 1853 (bundan böyle Attaleiates, Bonn, olarak anılacaktır), s. 146.

*Keltzene, Erzincan'ın Bizans dönemindeki ismi olup Khaldia temasına bağlıdır. Cüneyt Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdari Bir Sistem: Thema Sistemi*, Ankara, 2021. s. 283. (ç.n.)

Oradan, ordusuyla beraber Keltzene Theması* içerisinde yer alan Sebastea üzerinden ilerleyerek Malazgirt'ten yaklaşık 80-85 mil uzaklıktaki Theodosiopolis (Erzurum) şehrine vardı. İşte bu askerî atmosfer, İslâm dünyası sınırlarındaki askerî gerginliklerden biri hâline gelmiştir:

Günbegün önündeki yolu kat ederek Theodosiopolis'e ulaşmıştır. Theodosiopolis, önceki yıllarda, halkının yerleşimlerini iyi durumda olduğu görülen yakınlardaki Artze'ye [Erzen] taşınmasıyla ıssızlaşmış ve ihmal edilmiştir. Burada, Pers ülkesi, Hindistan'ın ve Asya'nın geri kalanının ürettiği her tipte ürünün muhafaza edildiği büyük bir choropolis (kırsal bir şehir) kurmuşlardır. Theodosiopolis, Artze şehrine hücum eden, sakinlerini katleden ve esir alan Türklerin beklenmedik komşuluğu sebebiyle hendekler ve surlarla takviye edilerek yeniden inşa edilmiştir. Birkaç gün orada kalan İmparator, barbarların kontrolü altındaki araziden yürüyeceği için herkesin kendisine iki ay yetecek erzak temin etmesini emretti. Bu emir tam anlamıyla yerine getirildikten sonra, İmparator ilk olarak, Khliat'ı [Ahlat] yağmalamaları ve soymaları için paralı askerlerden olan İskitleri gönderdi.⁵

İşte tam bu noktada Romanos, düşmana karşı harekâta ve muharebeye hazırlanmıştır. Bundan sonra, ordunun kullanıma hazır erzak temin edecek ve finansman sağlayabilecek güvenli bir Bizans aplektonu veya daimî askerî ordugâh kalmamıştır. Askerî el kitaplarına göre, ordunun maiyetinde bulunan yükün ve askerlerin malzemelerinin taşınması ya da düşman topraklarında iâşe arama ve ganimet ile onların desteklenmesi umulmaktadır.

Askerler ve yük kervanları iki ay boyunca malzeme taşıyabilir mi? Eğer taşıyamazsa, onların ihtiyacını kim karşılayacak veya ihtiyaçları nasıl tedarik edilecek? Nitekim Attaleiates bu özel bölümünde ortaya attığımız sorunun çözümünü incelemiştir, onun anlatısındaki diğer detayları da incelemek zorundayız. John Haldon tarafından çeşitli metinlerde hesaplanan, bir atın ve bir askerî taşıyabileceklerine ilişkin kaba tahminler, yaklaşık 17 günlük bir süre boyunca tek bir asker için yaklaşık 42,3 lbs* gıda maddesine denk geliyor. Tek bir at tarafından bir günde yaklaşık 15 ila 24 lbs değerinde farklı türde arpa tüketilecektir. Atların 250 lbs'yi taşıyabilme gücü yaklaşık 15 gündür.⁶ Ancak, İmparator'un iki ay yetecek kadar erzak toplanması emrini

⁵ Attaleiates, Bonn, s. 148.

*lbs kütle birimi olan Libre'nin kısaltmasıdır. Bir libre yaklaşık 0,454 kg'ye denk gelmektedir. Bu cümledeki 42,3 lbs yaklaşık olarak 19,2 kg etmektedir. (ç.n.)

⁶ John Haldon, "Organization and support", s. 126-129. Bizans'ın yürüyüş veya hareket hızı üzerine, Ioannes Ch. Dimitroukas, *Reisen und Verkehr in Byzantinischen Reich von Anfang, des 6. Jhr. bis zur Mitte des II. Jhr., c. I-II*, Atina, 1977, ve "Endeixeis gia te diarkeia ton

verdiğini söyleyen Attaleiates'ın orijinal açıklamasına geri dönersek, askerler, atlar ve yük hayvanları için bunun nasıl sağlanacağı sorusuyla karşı karşıya kalırız. Aslında Taktika dört aylık erzakı kabul etmektedir.⁷

İskitleri, saldırmaları ve yağmalamaları için Ahlat'a yolladıktan sonra ordunun geriye kalan üç önemli birliğinden ikincisi olan Normanlar ve Frankları da, İskitlere destek vermesi için Roussel ile birlikte göndermiştir. Açıkçası, Ahlat'a saldıran bu ikinci destek kuvvetini, çok geçmeden, İmparatorun askerî kuvvetleri içerisinde yer alan Tarkhaniotes komutası altındaki en iyi ve en deneyimli müfreze birliği izlemiştir. Böylece toplam askerî gücünün sadece küçük bir azınlığı kendisiyle beraber kalmıştır.

Aynı zamanda şehrin dışındaki ekinleri de korumak istiyordu. Bu karar, Ahlat'ta yaşayanların surların içerisindeki ekinleri toplayabileceği ve yağmalayabileceği korkusu üzerine alındı. Bu durumda, İmparator oraya vardığında kentin kuşatılması için zaman harcarken, onun için bir kılık [erzak sıkıntısı] yaratacaktı. Önce düşmana sonrasında da kılığa karşı iki cepheye savaş verecekti.⁸

En nihayetinde ordunun tamamı ancak Malazgirt alındıktan sonra tekrar bir araya gelecek ve daha sonra Romanos, Ahlat'a yaklaşacak ve hem Malazgirt'in hem de Ahlat'ın ekinleri ve otlakları tamamıyla Bizans ordusunun kontrolünde olacaktı.

Diogenes, kendi askerî kuvvetlerini üç parçaya indirgedikten sonra nihayet Malazgirt'e ulaştı ve Malazgirt kuşatmasının başarılı olabilmesi için hazırlıklarını yaptı: *Malazgirt'e gelen İmparator, tüm teçhizat ve erzaklarla birlikte ordugâhın şehrin yakınına yerleştirilmesini ve alışıl gelmiş olduğu üzere kampın etrafının hendeklerle ve çitlerle çevrilerek hazırlıklı olunmasını emretti.⁹*

Romanos, büyük ikmal kfilesinde kuşatma için iki gerekli önlemi almıştı: *Onları [kuşatma aletleri- ἐλεπόλεις] her tipte ve boyutta ahşap kirişten yaptırdı ve en az bin katarla getirtti ve organize etti. Ayrıca ordunun tüketmesi için sayısız sürü hayvanı getirtti.¹⁰*

chersaion taixidion kaí metakineseon sto Vyzantio (6os- Ilos aionas)", *Symeikta* 12, (1998), s. 7-43.

⁷ Fakat bu husus, surlarla çevrili şehirde düşman saldırısını bekleyen Bizans askerleri için geçerlidir ve dolayısıyla yürüyüş halinde olan ve sefere çıkmış olan orduyu kastetmemektedir. George T. Dennis, *Three Byzantine military treatises*, metin, çeviri ve notlar, Washington, 1985, s. 224-225.

⁸ Attaleiates, Bonn, s. 150.

⁹ Attaleiates, Bonn, s. 151.

¹⁰ Attaleiates, Bonn, s. 151.

Attaleiates'in, Romanos'un emrini yeniden dillendirmesinin nedeni ne olursa olsun, -ordunun tüketmesi için- Theodosiopolis'te -askerlerin kendilerine iki ay boyunca erzak sağlamaları için- besili büyükbaş hayvan getirttiğini görüyoruz. Konstantinos Porphyrogenitus, X. yüzyılda, canlı hayvanların bizzat İmparator'un kendisinin yemesi için getirildiğini söylese de¹¹ biz burada askerlerin tüketmesi için getirilen ve ordugâhın koruyucu sınırları içinde muhafaza edilen hayvanlara atıfta bulunuyoruz.

Romanos, Malazgirt'in başarılı bir şekilde kuşatılması ve işgali ile kentin askerî idaresini ve askerî garnizonunu kurmuş, burayı erzak ve nakit para ile donatmıştır. Ancak, ertesi gün Malazgirt'in yönetiminin devralınması için hazırlıklar tamamlanırken, endişe verici haberler gelmeye başlamıştır: *Düşmanın, [atlar, büyükbaş hayvanlar için] yiyecek aramaya çıkan askerlerin "hizmetçilerine" saldırdığını, onların düzenini bozarak helak ettiğini bildiren bir haber geldi.*¹²

Askerlerin erkek hizmetçileri olan yperetai veya pallikaria'nın hayvanlar için yiyecek araması veya hayvanları dışarı çıkartıp otlatmaları ve onlara su içirmeleri alışlagelmiş bir durumdu, dolayısıyla varlığından haberdar olunmayan ve uygun zamanı kollayan Alparslan'ın ileri kuvvetlerinin saldırısına maruz kalmışlardır. Romanos, Sultan'ın aniden ortaya çıkışından henüz haberdar değildir ve Sultan'ın, imparatorluk kuvvetlerinin mevcudiyetini haber alması üzerine bölgeyi terk ettiği yönündeki yanlış istihbarat, onun aklını çelmiştir.¹³ Taktikon, savaşmakla meşgul olan askerlerin atlarının bakımlarıyla ilgilenen yperetai'nin yaralanmalardan veya ölümlerden korunması için alınması gereken önlemler hususunda askerleri özellikle uyarmaktadır. Bu önlemler alınmadığı takdirde, askerler müşkül duruma düşebilir veya psikolojik çöküntüye uğrayabilir.¹⁴ Nitekim onları korumak için ilk olarak Magistros Nikephoros Bryennios'un komutası altında küçük kuvvetler göndermiştir, ancak Türk birliğinin beklenenden daha büyük olması ve saldırılarının şiddeti nedeniyle adamları yenilgiye uğramıştır. Theodosiopolis Katepan'ı Basilakes'in komutası altında ikinci bir grup gönderilmişse de o da başarısız olmuş, yaralanmış ve yakalanmıştır. Romanos

¹¹ John Haldon, Constantine Porphyrogenitus, *Three treatises on military expeditions*, Vienna, 1990, s. 128-129.

¹² Attaleiates, Bonn, s. 153-154. Taktikon'un birçok yerinde, askerlerin hizmetkârlarının, atları ve öküzleri ne zaman dışarı çıkarıp su içireceği ve otlatacağı, onları yemlemek için yem arayacağı ve bunu ne zaman yapmamaları gerektiği konusunda geniş açıklamalar yapılmıştır.

¹³ Attaleiates, Bonn, s. 150-151.

¹⁴ George T. Dennis, *Three Byzantine military treatises*, s. 308-309. Ayrıca diğer Taktikon'da da mevcut.

en sonunda, geri çekilenleri bulmak için ordunun başında ümitsizce ordugâhtan ayrılmıştır.¹⁵

Attaleiates'in bu anlatısı, ordunun ve hayvanların ihtiyacının karşılanması ve erzakının sağlanması gibi olaylarla ilgili boşlukları mükemmel bir şekilde dolduruyor. Birincisi, İmparator, ordunun et ve protein ihtiyacını karşılamak için yeterli sayıda hayvan getirtmiştir. İkinci olarak ise hem Malazgirt'te hem de Ahlat'ta bulunan ekili tarlaların yağmalanmasına güvenmiştir.

Aynı akşam (İmparator'un Malazgirt'i teslim almasından bir sonraki gün), İmparator ve birliklerin ordugâha dönmelerinden sonra, Türkler aniden, ilk önce Bizans paralı askerleri arasındaki İskitlere ve sonrasında ordugâha hücum etmişlerdir: *Bir anda İskitlerin ve mallarını satan tüccarların etrafına üzüşen Türkler, aniden onlara saldırdı, onlara tehlike ve ölüm getiren Türklerin yaylarından çıkan oklara, Türklerin anlamsız uluyuşları eşlik etti.*¹⁶

Bu ayrıntı, tüccarların, ordugâhın hemen yanında, İskit paralı askerlerine malzeme sattıklarını gösteriyor. Nitekim, birliklerin nasıl ikmal edildiğine dair tasvir, yalnızca sefere katılmakla kalmayıp, ordu için ikmal ve erzak tekniklerini de çabuk kavrayan Attaleiates'in gözlemiyle tamamlanmıştır. Gelgelelim geriye şu sorular kalıyor, tüccarlar; yöre sakini miydi, Theodosiopolis'ten mi gelmişlerdi, yoksa başka bir Bizans eyaletinden veya ordugâhından mı gelmişlerdi? Burası Bizans imparatorlarının Küçük Asya'nın batısındaki Haçlı kuvvetleri için kurmaları beklenen pazarlardan birini hatırlatıyor. Taktikon'un birçok yerinde tüccarlar hakkında münferit notlar bulunur. Komutan, ordunun gerek duyduğu malzemeleri temin edebilmesi için malın mevcudiyetine ve alım satımına olanak tanımalıdır. Bundan başka, sınır bölgelerinde bulunanlar, sınırların diğer tarafındaki koşulları iyi bildiğinden ve ayrıca düşmanların dilini bilmesi gerektiğinden komutanlar adına casusluk yapacaklardır. Bu sonucusu, Attaleiates'in, Türklerin ordugâha hücum edişini anlattığı bölümde bahsetmiş olduğu tüccarlar için geçerli olabilir.

¹⁵ Attaleiates, Bonn, s. 153-154.

¹⁶ Attaleiates, Bonn, s. 155. Romanos'un ordugâhı dışında İskit paralı askerlerine malzeme satan tüccarların orada bulunması önemlidir. Taktikon'da, sıklıkla olmasa da tüccarlar ve gemilerde ticaret yapanlar için uygun koşulların sağlanmasının gerekliliğine atıfta bulunulur, böylece askerlerin ve hayvanların erzakları korunmuş olacaktır. X. yüzyılda kaleme alınmış Taktikonlardan biri, umumiyetle civardaki düşmanların dillerini ve koşulları bildikleri için casusluk amacıyla Bizanslı tüccarlardan özellikle de hudutlarda yaşayanlardan istifade edilmesi talimatını verir: George T. Dennis, *Three Byzantine military treatises*, s. 162-163. Bilge Leo'nun Taktikonu, ticari güvenliğin sağlanması için umumiyetle talimat verir, böylece tüccarlar ordunun ihtiyacını bolca karşılayabilir, *Taktika autokratoros Leontos ST' tou Sophou, keimeno-metaphrasia*, Atina, 2001, c. I, s. 162-163, 9. 25. bölüme atıfta bulunur.

Malazgirt ve Miryokefalon muharebelerinde su ihtiyacı nasıl karşılandı? Bizans birliklerinin hizmetçilerine yapılan saldırının ertesi günü yiyecek araması yapıldığında, Malazgirt'te erzakın durumu onlar için daha da endişe verici hâle gelmiştir. Bizans el kitaplarının çoğu, savaş kızıştığında suyun, insanlar ve birlikler için ve özellikle de ağır zırhlı birlikler için kolay ulaşılabilmemesinin hayatî faktörünü mutlak surette vurgulamaktadır. Antioch [Antakya] Valisi Nikephoros (999-1011) şunları yazmıştı: *Ordu komutanı, muharebe gününde, ordu saflarını suyun bulunduğu civara konuşlandırmaya özen göstermelidir, aksi takdirde susuz bir bölgeye sıralar ve o zaman ordu helak olur.*¹⁷

Sıradan, günlük su teminini sorarsanız, yalnızca askerlerin hizmetçilerine güvenli ortam sağlayabileceği gündüzleri yapılmalıdır.¹⁸ Kullanıma hazır, güvenli su kaynağının önemi, ordulara hizmet vermesi için inşa edilmiş ve konuşlandırılmış büyük bir kırsal kasaba olan muntazam askerî üs-apekton Krya Pege'nin [Soğukpınar] adına bile yansımıştır.

Bizans ordugâhı, 1071 Ağustos'unda Malazgirt kasabasının surlarının dışında kurulmuş ve yakındaki nehir (Murat Suyu veya bunun bir kolu) civarına yerleşmişlerdir. Nitekim bu durum dahi Romanos'un Bizans taktik biliminin ferasetli bir uygulayıcısı olduğunu göstermektedir. Oysa Türkler, yiyecek arayan Bizanslı hizmetçilere saldırdıktan sonraki gün, Malazgirt Ovası'na hayvan tedarikini durdurma çabalarından vazgeçerek Romanos'un su kaynağına hücum etmişlerdir: *Düşman ertesi gün bile süvari saldırısından veya muharebe için meydan okumaktan vazgeçmiş değildi, ki [ordugâhın] dışında akan nehrin kontrolünü de ele geçirdikten sonra Romalıları susuz bırakarak alt etme çabasındaydılar.*¹⁹

el-Bündârî; XIII. yüzyıldan günümüze ulaşan eserinde, Alparslan'ın 15.000 kişilik kuvvetli ve tecrübeli birliğiyle nehrin etrafını ele geçirdiğini söyler. Bu durum iki hasım ordunun tertibinde kritik bir gelişmedir, Bizanslıları fizikî ve buna bağlı olarak da askerî açıdan güçsüz hâle getirmiş, daha sonra da cesaretlerini kırmıştır. İnsanlar ve hayvanlar için çok önemli olan ordugâhtaki mevcut suyun hızla tüketilmesi, çok geçmeden Bizanslıları katlanılması güç bir duruma sokacaktır. Bu yüzden İmparator, ordugâhı kuşatan Türkleri püskürtmeyi başarmış ve onlara ağır kayıplar verdirmiştir. Romanos, şimdi çok önemli bir karar vermek zorundadır. Bizans

¹⁷ Eric Mcgeer, *Dragon's Teeth*, s. 98, ayrıca onun görüşleri için bkz., s. 255-256, 339.

¹⁸ Eric Mcgeer, *Dragon's Teeth*, s. 138.

¹⁹ Attaleiates, Bonn, s. 157. Faruk Sümer-Ali Sümer, *İslam Kaynaklarına göre Malazgirt Savaşı*, Ankara, 1971, s. 17. "wasala al-sultân alb arslân wa nazala 'alâ 'l-nahr wa ma'hu min al-mugâtila al-atrâk khamsata 'ashar alf fûris lâ ya'ri fana siwâ al-gatl wa'l-gahr".

kuvvetlerinin Ahlat'tan geri dönüşünü beklemek istemesine rağmen durum o kadar kritiktir ki ertesi gün Sultan'ı göğüs göğüse bir muharebeye çıkması için zorlama kararı almıştır. Hazırlıklar yapıldıktan sonra, ertesi gün beklenmedik bir şekilde Sultan tarafından gönderilen resmî bir elçilik heyeti, iki hükümdarın barış yapmasını teklif etmiştir.

Romanos, görüşmede hazır bulunanlar ile birlikte, elçilerle Alp Arslan'ın barış şartlarını görüşmeyi kabul etti ancak bu görüşmelerde aşağıdaki şartları ortaya koydu: *Sultan'dan gelen beklenmedik haberden cesaretlenerek önce Sultan'ın ordugâhını tahliye etmesini ve uzak bir yere götürmesi gerektiğini belirtti. İmparator, daha sonra ordugâhını, Türklerin başlangıçta kamp kurduğu alana kuracak ve daha sonra onunla anlaşma yapacaktı.*²⁰

Bizans ordugâhının yakınından akan nehrin; yani temel su kaynağının kontrolünün, her iki hükümdarın taktiksel ve diplomatik manevralarında önemli bir faktör olduğu sonucuna varılmalıdır. Romanos ve ordusu sudan vazgeçemezdi ve açıkçası Sultan'ın, bir meydan muharebesinde Bizans taktikleriyle başa çıkıp çıkamayacağı konusunda tereddütleri vardı. Burada, nehrin kontrol altına alınması olayının her iki ordunun stratejisinde temel olarak ne ölçüde rol oynadığı irdelenmiştir.

Mavrikios'un Taktikon'u, ordunun ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli olan su kaynağının bambaşka bir yönüne temas eder ve İmparator Manuel Komnenos'un, yıkıma sürükleyici kayıplara uğradığı ama aynı zamanda Türk kuvvetlerinin de büyük kayıplara uğramış gibi görüldüğü, bir dönüm noktasını teşkil eden, 1176 Miryokefalon Muharebesi'nde de meydana gelen bir duruma değinir. Mavrikios'un Taktikon'u, okuyucusuna şu talimatı verir:

Kişi, ilk olarak mahkûmlar tarafından tadına bakılmamışsa bulunduğu ekmeği yememeli veya suyu içmemelidir. Suyu, kuyulardan da içmemeleri gerekir; kuyudan su içenler çoğu zaman zehirlenmeden dolayı ölmüştür. Pers topraklarında zehirli bir arpadan dolayı insanların öldüğünü ve bazı atların telef olduğunu, buna rağmen

²⁰ Attaleiates, s. 159. Alp Arslan'ın, Romanos'un ordugâhına elçi göndermesi hadisesi, muharebeden önceki süreçten bahseden Arap kaynaklarında çok az bahsedilen bir olgudur, ne var ki çok abartılı bir tutumla bahsedilmiştir. İbnü'l-Ezrak, İbnü'l-Cevzi, İbnü'l-Esir, İbnü'l-Adim, Sıbt İbnü'l-Cevzi ve el-Bündârî'ye göre, sözüm ona Romanos, Sultan'dan Rey, Hemedan ve İsfahan gibi üç İran kentinden herhangi birini teslim etmesini talep etmiştir (Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına göre*, s. 2, 12, 17, 22, 29, 46). Aslında Romanos'un çok daha makul ve açık bir talebi vardı: Alp Arslan, derhal nehir kenarını ve ona bakan tepeleri terk etmeliydi. Arapça anlatılar hayali ve olağanüstü abartılarla doludur.

askerlerin otlak olmadığı için atlarını bu tür arpayla beslemek zorunda kaldığını biliyorduk.²¹

Taktikon ayrıca, atların su kaynaklarından ve nehirlerden insan tüketimine tehlike yaratacak şekilde su içmesine izin verilmemesini de söyler. Bizans tarihçisi Niketas Khoniates, Miryokefalon Muharebesi hakkında verdiği açık ve ayrıntılı açıklamasında, Bizans askerlik biliminden etkilenen İmparator Manuel'in gerçekleştirdiği bu sefer sırasında, Bizans askerî ilkelerinin hepsini ihlal ettiğini anlatmıştır ve en öğretici olanlardan birisi de su hakkındaki Bizans askerî sağlık bilgisinin ihlaliyle ilgilidir:

Persler [Türkler] ortaya çıkmışlardı, oklarını belirli bir mesafeden atıyorlar ve önceden çok hızlı bir şekilde otlakları biçtiklerinden dolayı Romalıların atlarına yeşil ot kalmıyordu. Romalıların temiz su içmemesi için su kaynaklarını işe yaramaz hâle getirmişlerdi. Bu nedenle bağırsak hastalıklarına yakalanan Romalılar, bu hastalığın ziyadesiyle orduya bulaşmış olması nedeniyle çok zayıf vermişti.²²

Manuel; sadece ordu için su ve yiyecek temin etmede başarısız olmamıştır, dar geçitlerin yüksek noktalarını güvence altına almaları için öncü birlikler de göndermemiştir. Üçünde de Taktikon'da özellikle ortaya konan Bizans muharebesinin temel kuralları esaslı bir şekilde ihlal edilmiştir.

Malazgirt meydanında Romanos ve Miryokefalon'un dar ve engebeli geçitlerinde Manuel Komnenos, Bizans birliklerinin su ihtiyacının güvenli bir şekilde sağlanması konusunda başarısız olmuştur. Bu başarısızlık, iki İmparator'un savaş taktiklerinin ve stratejilerinin planlanmasında, uygulanmasında ve nihayetinde korkunç yenilgilerinde önemli bir faktör olarak görünmektedir. Romanos örneğindeki belirleyici faktör, ordunun genel kadrosu içerisinde her halükârda birbiriyle rekabet içerisinde olan kimselerin uyguladığı entrikalardır.²³

Şüphesiz çok önemli olan bir diğer faktör, yabancı paralı askerlerin sadakat sorunu; özellikle de hem Malazgirt'te hem de Miryokefalon'da Bizans ordu saflarında savaşan Türk ırkına mensup grupların sadakatini. Romanos'un 1071'de Türklere karşı üçüncü ve son seferine, Krya Pege'de Frank-Alman paralı askerlerinin, Rousell'in ve onun emri altındaki Normanların ve Khliat

²¹ Maurikiou, *Strategikon*, Rumcadan çeviren ve notları düzenleyen, Bucharets, 1970, IX. 3. 28 (s. 236-237).

²² Nicetas Choniate, *Historia*, ed. Johannes Van Dieten, Berlin, 1975, c. 1, s. 179. Ayrıca bakınız, George T. Dennis, *Three Byzantine military treatises*, s. 82-83. Süryani Mihail olayların çağdaşydı, O, Türklerin ölü köpeklerin ve eşeklerin çürümüş bedenleriyle tüm kuyuları, sarnıçları ve kaynakları kirlettiklerini kaydeder. *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199)*, editör J. B. Chabot, Paris, 1905, c. III, s. 371.

²³ Sp. Vryonis, *The decline*, s. 100-103.

şehri dışındaki muharebe alanında diğer Frankların isyanı ve firarı ile buna ilaveten Theodosiopolis bölgesindeki Ermeni birliklerinde gerçekleşen kitlesel firarlar zarar vermiştir. Ayrıca, “İskitler”in bir kısmı (Uzlar veya Peçenekler) liderleri Tamış’ın komutası altında Sultan’ın tarafına geçmiştir ve Attaleiates geri kalan “İskitler”e yeniden bağlılık yemini ettirmek zorunda kalmıştır.²⁴ Romanos’un kuvvetlerinin geri kalan kısmı, “İskit” paralı askerlerinin sadakatiyle alakalı olarak, Malazgirt’ten önce ordugâhlarında huzursuz bir gece geçirmiştir:

“Türkler [...], Bizans kampı dışında bulunan İskitlere ve onlara mallarını satan tüccarlara ansızın şiddetle saldırdılar. Hâliyle, anlaşılmaz bağırma ve oklar yağdırarak ve süvari hücumlarıyla onların üzerinde tehlike yarattılar ve birçoğunu öldürdüler. Bu yüzden, saldırıya maruz kalanlar kampın içine girmeye zorlandı [Kazıklı çitin iç tarafına?]. Türkler arkalarından kovaladığı için hepsi birden köşeye sıkışmış olarak kapılardan geçmeye çalıştıkları sırada, içeride bulunanların büyük kargaşaya düşmesine yol açtılar. Dolayısıyla, düşmanın da aynı anda oraya daldığını ve ordugâhı, tüm yükleriyle beraber, zapt ettiklerini sanmışlardı. Ay ışığının olmadığı bir geceydi, takip edilenle takip eden arasında ve kimin düşman olduğu konusunda belirgin bir ayırım yoktu. Ashında, Türkleri her türlü şekilde andıran İskit paralı askerleri mevcut durumu belirsiz hâle getirmişti²⁵.”

Attaleiates, Türklerin ve İskitlerin (belli ki Tuna bölgesinden gelen Uzlar ve/veya Peçenekler) fizyolojik olarak birbirlerinden ayırt edilemez olduklarını ve onların Ahlat ve Malazgirt’teki firarlarının Bizans saflarında endişe yarattığını belirtmiştir. Taktikon’un bir kısmı, komutanların, bu tür etnik grupların bağlılıklarına ve düşüncelerine itimat etme hususunda kararsız kaldığı için onları çok önemli veya riskli pozisyonlara yerleştirilip yerleştirilmemesi gerektiği sorununun gündeme getirmiştir.

Miryokefalon’daki acımasız muharebeden sonra, Türk süvarileri, Manuel’in bozguna uğramış ve morali bozulmuş ordusundan arta kalanların etrafını derhal çevirmiştir: *Ve onlar [Türkler], mağlup olanların etrafında dörtnala at koştururken, eski zamanlarda askerî istihdam veya din değiştirme nedeniyle Roma saflarına geçmiş kendi ırkdaşları, ὀμοεθνεῖς, güçlü bir şekilde bağırarak kampı sabahleyin tamamen imha edecekleri için kamptan çıkmaları çağrısında bulundular²⁶.*

Sultan’ın askerlerinin Bizans saflarını daha da zayıflatma kaygısı, ancak geri kalanların hâlâ Sultan’ın ordusuna zarar verebilecek durumda olması

²⁴ Sp. Vryonis, *The decline*, s. 100-102.

²⁵ Attaleiates, Bonn, s. 157-158.

²⁶ Nicetas Khoniates, ed. Johannes Van Dieten, c. 1, s. 197.

ihtimali ile anlamlıdır. Durumun büyük olasılıkla böyle olduğu, Khoniates'in savaş sırasında meydana gelen büyük bir katliamla ilgili başka bir gözlemi ile ortaya çıkmaktadır:

Dar ve derin vadiler ova [katledilen cesetlerce] seviyesine yükselmiş ve vadiler basamak gibi yükselmiştir. Oysa, ağaç korulukları tamamen ölülerin bedenleriyle kaplanmıştır. Nitekim, yerde yatan ölülerin her birinin kafa derisi yüzülmüş ve çoğunun cinsel organı kesilmiştir. Perslerin [Türklerin] yaptığı bu durum üzerine sünnetsizlerin, sünnetlilerden ayırt edilemediği söyleniyor. Her iki askerî kampta da çok sayıda ölü olduğundan ihtilaf oluşacak ve o zaman Türklerin zaferi muallakta kalacaktı. Doğrusunu söylemek gerekirse, hiç kimse ölülerin arkasından yüksek sesle ağlamadan, katledilen arkadaşlarının ve aile üyelerinin ismini söylemeden geçmedi²⁷.

Bizans siyaset teorisyenleri, savaş ve muharebe zamanlarında paralı askerlerin ve farklı etnik grupların olası ve sorgulanabilir sadakatinin bilincindeydi; Bunların hepsi Taktikon'un mevcut maddelerinde su yüzüne çıkmaktadır. Bilge Leo'nun Taktikon'u, bu hususta özellikle şunları söyler: *Savaştan önceki gün [...]. Daha önce de söylediğimiz gibi, düşmanlarla aynı ırktan olan tüm askerler ayrılmalı ve onlar, kendi ırklarına karşı savaştırılmak üzere getirilmemelidir²⁸.*

Bu karar ister tutulmuş paralı askerler için isterse Bizans topraklarına yerleşmiş olanlar ve hatta Hıristiyanlığa dönmüş olanlar için olsun etnik grup askerlerine karşı uygulanan önemli bir karardı. Az bilinen metinler; XI. yüzyıldaki paralı askerlerin güvenilirliğini, Bizans toplumunun ve medeniyetinin eski kültürel ve politik bağlılıklarına etki edebilme potansiyellerinin olup olmadığı konusunu daha geniş bir şekilde ele almaktadır ve ayrıca bu iki ayrıntılı durum, Türk sultanlarının ve komutanlarının diğer tarafa geçen Türklerin kültürel, dinî ve politik bağlılık sorunlarına ilişkin farkındalığına işaret etmektedir.

Son olarak, Attaleiates'in, Malazgirt Muharebesi'nde bir faktör olan okçuluk hakkında söyleyecekleri vardır. Selçuklu askerî harekâtlarının belli

²⁷ Nicetas Khoniates, ed. Johannes Van Dieten, c. 1, s. 189. 6-7 Eylül 1955 tarihlerinde gerçekleşen ve sonraları 6-7 Eylül olayları olarak anılan Türk saldırıları sırasında, Yunanlılara rastlayan Türk kalabalık, söz konusu kişinin Müslüman veya Hıristiyan olduğunu anlamak, sünnetli olup olmadığını tespit etmek amacıyla sık sık Aziz Nesin'e (Salkım Salkım Asılacak Adamlar, İstanbul 1987), başvurmak zorunda kalıyorlardı (s. 25-26). Çünkü Aziz Nesin, artık Yunanlıların ve Türklerin birbirine benzediğini söylüyordu. Oysa XI. ve XII. yüzyılda iki grup arasındaki etnik karışım süreci henüz yeni başlamıştı. Anna Komnene'ye göre bunlar, yarı barbarların keşf olunmamış çocuklarıydı. Yüz farklılıkları hâlâ belli oluyordu.

²⁸ Autokratoros Leontos Tou Sophou, *Taktika*, ter. Konstantine Potamianos, Atina, 2001, C. 1, 13.5 (s. 280).

başlı yönlerinden kabul edilen atlı okçuların, at üzerinde onları izleyenlere karşı yaylarını çekmeleri ve daha sonra düşman kuvvetlerinin hücum etmesinden önce hızla geri çekilmelerinin üzerinde önemle durmuştur. Bu atlı okçu unsur, Bizanslıların Selçuklulara karşı yenilmesinde ve Selçukluların Anadolu'ya yerleşip nüfuz etmesinde önemli bir askerî taktik ve faktör olarak değerlendirilmiştir. Onlar, Selçuklu askerî teşkilatında etkili bir bölümdü ve taktikleri oldukça anlaşılırdı. Savaşın çok daha sıcak olduğu Miryokefalon yakınlarındaki yüksek ve dar geçitlere ilaveten Malazgirt Ovası'nda Sultan ile İmparator'un karşılaşmasına dair genel ayrıntılardan hareketle bu konunun ciddi bir bahis konusu olduğunu ve tartışılmayı hak ettiğini söyleyebiliriz.

Bir kez daha Attaleiates'in anlatısına dönersek, muharebeden önce yaşanan aşağıdaki gelişmeyi görüyoruz. Alp Arslan, 15.000 Türk askerî ile Bizans kampının hemen dışında akan nehrin kıyılarını geçici olarak ele geçirmeyi başarmıştır. Alp Arslan'ın kuvvetleri, daha sonra ok atışlarıyla karargâha saldırarak zorla kampa girmeye ve kampı ele geçirmeye çalışmıştır. Türklerin aniden görünümünün ortasında Romanos, kendi okçularının toplanmasını emretmiştir: *Piyade birliklerinden olan okçuların bazıları karargâhın dışına çıkmışlar ve yaylarıyla birçok Türk'ü geri döndürmüşler ve onları kampa saldırmaktan vazgeçmeye zorlamışlardır*²⁹.

Bizans kuvvetlerinin genel yerleşimi içerisinde çok sayıda okçunun düzenine ve onların öldürücü etkisine Taktika'da özel önem verilmiştir. Kamptaki nispeten az sayıdaki Türk atlı okçuların öldürülerek intikam alınmasındaki en belirleyici davranışı sergilemişlerdir. Son olarak Romanos, mevcut orduyla ordugâhtan çıktığında düşman hiçbir yerde bulunamamıştır. Ertesi sabah Türk Sultan'ı barış istemek üzere elçilerini ona göndermiştir.

Öyleyse Türk elçisinden sonra yaşanan sert muharebede belirleyici faktör neydi? Ordunun siyasî nedenlerden dolayı iç yıkıma uğrayacağı ihtiyat kuvvetleri komutanı Andronikos Dukas tarafından göz önünde bulundurulmuş olmalıydı. Muharebenin detaylarına girmeden, düşman, ordunun İmparator komutasında ilerleyişinden önce geri çekilmiştir ve böylece Romanos ordunun nehir kenarındaki ordugâha geri dönebileceğinin sinyalini vermiştir.

Sultan'ın elçileriyle görüşmelerine rağmen Türk elçilik heyetinin gönderilmesi, onun danışmanları tarafından zayıflık işareti olarak yorumlanmış ve Romanos, Sultan'a saldırmaya ikna edilmiştir:

Bu sırada silahlarını kuşanan ve ağırlıklarını geri gönderen Türkler, ileriye doğru yürüdüler ve savaş düzeni aldılar. Oysa daha çok geriye çekilmeyi amaçlıyorlardı, çünkü Romalıların falankalarını düzen içinde

²⁹ Attaleiates, Bonn, s. 158.

ve savaşmaya istekli görmüşlerdi. Böylece onlar [Türkler] geri çekilmişler, İmparator da onları akşam vakitlerine dek takip etmiştir. İmparator, düşmana karşı hazır bulunan veya onlara karşı savaşacak askerî olmadığı ve ordugâhta bırakabileceği bir ihtiyat kuvveti bulunmadığı için askersiz ve de muhafızdan yoksun olduğunu fark etmiş, keza daha önce de belirtildiği gibi, Türkler; bir yerlerde pusu kurup onlara veya savunmasız durumdaki ordugâha saldırıverirler diye takibi sürdürmemeye karar vermişti. Keza, akıl etti ki, daha da uzağa giderlerse geri dönüşleri sırasında gece düşmanı bulacak fakat Türkler uzağa ok fırlatabildikleri için tekrar geriye dönmek durumunda kalacaklardı. Bu sebeplerden dolayı İmparator, sancağını döndürdü ve kampa geri dönüş emri verdi. Falanksların arkalarında bulunan askerler, imparator sancağının dönüşü geçtiğini görünce İmparator'un yenildiğini sandılar. Çoğu kişinin [bana] verdiği bilgiye göre İmparator'un üvey oğlunun kuzeni [Mikhail Dukas], ona [Romanos] karşı pusu kurmuştu ve ona karşı önceden tasarlanmış komployu uyguluyordu. Askerlerin arasına bu söylentiye [yani İmparator'un sıkıntılı bir durumla karşılaştığını] yayan oydu. Ardından, İmparator'un ordunun hiç de az olmayan mükemmel bir kısmının komutasını emanet ettiği Mikhail, kendi kuvvetlerini çabucak bir araya toplayıp muharebeden kaçarak bir döneç olarak ordugâha geri döndü.

Yakınlardaki gruplar [askerler] ona [Andronikos Dukas] uydular, onun gibi yaptılar ve birinin ardından öteki savaşmadan geri çekilmeye başladılar. Bunun üzerine İmparator onların sebepsiz yere muharebeyi terk ettiğini görünce çevresindekilerle birlikte çabucak durdu, alışlagelmiş yöntemlerle kendi birliklerinin kaçışını önlemeye çalıştı. Ama hiç kimse onu dinlemedi. Rumların başına ansızın gelen felaketlere tanıklık eden çevre tepelere konuşlanmış düşmanlar, bunu Sultan'a bildirdiler ve onu geri dönmeye teşvik ettiler. Sultan, hemen geri döndü ve direkt olarak İmparator'a karşı mücadeleye girişti ve o da askerlerine geri çekilmesin ve korkaklık göstermesinler diye emir verdikten sonra uzun bir süre boyunca [saldırganlara] gayretli bir şekilde direndi. Bu arada, savaş alanından kaçıp düzensiz biçimde koşarak ordugâh dışında toplanmış askerler arasında heyecan hüküm sürmekteydi, güncel olan bir şeyi anlatmıyorlar ve söylemiyorlardı. Bazıları, İmparator'un yanında bulunanlarla beraber barbarlara karşı güçlü bir direniş gösterdiğini ve onları mağlup ettiğini söylüyorlardı. Bazıları, onun katledildiğini yahut tutsak edildiğini bildirirken bazıları da tamamen farklı şeyler söylediler ve İmparator'un yanında bulunan Kapadokyalı askerlerin birçoğunun gruplar hâlinde varmaya başlamasına kadar zaferin iki taraf arasında gidip geldiğini anlattılar[...]. Ardından diğer süvariler birçok imparatorluk atıyla beraber geri döndü ancak onlara İmparator'a ne oldu diye sorulduğunda onu görmedikleri cevabını verdiler. Bu arada büyük bir şok, üzüntü, keder ve amansız bir korku kendini gösterdi; tozlar havaya

kalktı ve sonunda Türkler bizim etrafımızı her taraftan sardı. Bu nedenle her birimiz ani bir hareketle, hızla veya sahip olduğumuz güç ölçüsünde kaçarak kurtulmaya çalıştık. Bizi arkadan takip eden düşman, içimizden bazılarını öldürdü, diğerlerini tutsak etti ve diğerlerini de ayakları altında ezdi. Bu durum çok üzücüydü, ağıt ve feryadın çok ötesindeydi. Kaçışa koyulmuş olmaktan ve bütün imparatorluk ordusunun vahşi ve insanlık dışı barbarlarca hezimete uğratılmasından ve İmparator'un kendisine yardım eden hiç kimse olmaksızın kuşatılmış olmasından, İmparator'a, imparatorluk görevlilerine ve askerlere ait çadırların işgal edilmesinden, bütün Rumların huzursuz görünmesinden ve bu felaketler üzerine imparatorluğun kısa sürede çökecekmiş gibi görünmesinden daha acıklı bir hâl var mıdır? Ve işte, ordunun gidişatı böyle bir durumdaydı.³⁰

Nihaî olarak, yenilginin ana nedeni, siyasî entrikalar ve ihtiyat kuvvetlerinin sevk ve idaresi için görevlendirilen Andronikos Dukas'ın emri altındaki birliklerle beraber firar etmesidir. O duruma kadar Sultan, barış yapma yolları aramış ve Malazgirt Ovası'nı çevreleyen yüksek tepelere çekilmiştir. Ne var ki Bizans birliklerinin paniğe kapıldığını ve dağınıklığını gördükten sonra savaş alanına geri dönmüştür. İhanet ve okçuların olmayışı, Bizans ordusunun muharebe düzeninden kitlesel ve düzensiz bir şekilde kaçışına yol açarak yenilginin başlıca nedenini oluşturur.

Burada bir kez daha, Taktikon'da yer alan Bizans ordusuyla ilgili uyarıların önemsenmemesi felakete yol açmıştır. Oysa Türk atlı okçuları; askerî kampın dışına baskın yapma çabaları sırasında, askerlerin silahsız hizmetkârlarına karşı başarı göstermiştir ve Romanos'un yiyecek arayanları korumak için gönderdiği küçük birliklere karşı bile başarılı olmuşlardır. İmparator'un komutası altında olduğu anlaşılan Bizans ordusu, unutulup gitmiştir ve muharebenin ilk safhalarında dahi Sultan'ın kuvvetleri Bizans kuvvetlerinin tertipli bir şekilde ilerleyişi karşısında tepelerde güvenli yer aramıştır. Sadece Türk atlı okçularının değil aynı zamanda Sultan'ın piyadelerinin de önünü açan beklenmedik ihanet ve disiplinsizliğin neden olduğu, orduların önüne geçilemez bir şekilde kaçışı, İmparator'a ve onun yakınındaki birliklere uzak mesafeden değil yakın mesafeden nişan alınmasıyla neticelenmiştir. Bu disiplinsizlik, Türklerin bir kez daha tepeden aşağıya inmesine neden olmuştur ve bu disiplinsizliğe neden olan atlı okçular değildir.

Bilge Leo, Taktikon'unda komutan veya imparatorun, imparatorluğun düşmanlarıyla savaşmak üzereyken bazı şikâyetleri olan kişilerin vatana

³⁰ Attaleiates, Bonn, s. 160-163.

ihamet veya hainlik sorunu yaratabileceğinden açıkça bahseder: *Bazı itimatsızlıklar nedeniyle zan altında kalanlara gelince, onları çok daha istekli hâle getirmeye çalışmalısınız. Eğer ikna edilmezlerse ve bu şekilde devam ederlerse onlar geçici olarak ordudan uzaklaştırılmalı ve ardından muharebe sona erene kadar akla yatkın bir bahaneyle başka bir bölgeye nakledilmelidirler.*³¹

Romanos ile Kayzer Dukas ve ailesi arasındaki sürtüşme öyle bir boyuta ulaşmıştı ki İmparator, Kayzer'i taşrada ev hapsine göndermiş; böylece onun etki alanını ele geçirmeye çalışmış ve 1071 seferinde onun oğlu Andronikos Dukas'ı rehin olarak almıştır. Romanos'un, bütün askerî harekâtlarında kilit bir pozisyon olan ihtiyat kuvvetleri komutanlığı gibi önemli bir görevi kendisine vermesi ve ona böylesine büyük bir orduyu teslim etmesi yalnızca iç siyasetin mantığına değil, aynı zamanda Bizans ordusunun silahlı kuvvetlerinin üç tümeni geçtiği ve Romanos'un da karargâhın korunması için yeteri kadar askerinin bulunmadığı, muharebenin en kritik anında bu kadar çok askerî ordunun arkasına koymasının mantığına da sığmaz. Andronikos, Bizans birliklerini dağıtmış ve Sultan'a karşı Romanos'a yaptığı ihanet elbette genel bir paniğe neden olmuştur. Tam olarak ne zaman geldiğini bilmesek de Konstantinopolis'e dönmüş ve babasının devletin yönetimini ele geçirmesinde çok büyük bir rol oynamıştır. Tüm bu düşüncelere, mevcut tartışmaya iki önemli konu daha eklenmelidir. Bunlardan biri, başka bir yerde ele almış olduğum Bizans birliklerinin (Bizanslılar veya yabancılar) giderek artan endişesi ve güvensizliği; diğeri ise yukarıdaki yorumlar sırasında sadece bahsi geçen Romanos'un istihbarat raporlarıdır. Romanos, Selçuklu Sultanı'nın çevreden uzaklaştığı bilgisini almış ve bu nedenle ordusunu dörde bölerek çoğunluğunu Ahlat'ı kuşatmaya göndermiştir. Ahlat'a giden birliklere ihtiyaç duyulduğu zaman onlar çoktan Ahlat'ı terk etmişler ve Bizans sınırına geri dönmüşlerdir. Attaleiates, bu hatalı istihbarat hakkında bize bilgi verir; Romanos'un ordusunu iyi bölemediğini kabul etse de temelde Romanos'u savunur.³² Bu nedenle, tedarik sorunlarına (yiyecek ve su), okçuların ve etnik grupların güvenilirliği sorununa, Bizans birliklerinin güvenilirliği ve Bizans istihbaratının toplanmasındaki ve bildirilmesindeki yetersizlik sorununun da eklenmesi gerekmektedir. Taktikon, çok pratik tavsiyeler vermiş ve belli ki İmparator da bu tavsiyeleri hemen hemen ayrıntılarına inmeden, uygulamıştır. Ancak uygulamaları çoğu zaman hatalıdır ve Taktikon'un birliklerin moral bozukluğunun giderilmesi hususunda bulunduğu tavsiye ve teşviklere rağmen Romanos, birliklere moralini geri kazandırmayı başaramamıştır. Türklerin hücumlarının sürekliliği ve ekonomik faktörlerin birleşimi hem Bizanslılarda

³¹ Autokratoros Leontos Tou Sophou, *Taktika*, C. 1, XIII.5 (s. 280).

³² Attaleiates, Bonn, s. 158.

hem de etnik gruplarda moral bozukluğu meydana getirmiştir. Son olarak problemin bir diğer yönü de Küçük Asya'daki daimî Bizans aplektonunun genel itibariyle dağılık oluşudur, bu durum hem dağılmış hem de küçülmüş durumdaki Bizans birliklerinin yürüyüşünü giderek daha zor bir hâle getirmiştir. Komnenosların ilk üç hükümdarı döneminde, kıyı kesimlerin ve Küçük Asya'nın batısının etkin ve daha geçici bir şekilde ele geçirilmesini sağlamak için Küçük Asya'nın batısında tahkim edilmiş askerî merkezler-kasabaların, üs olarak kullanılması adına, yeniden inşa edilmesi için çaba sarf edilmiştir. Fakat onların ötesinde, Manuel'in talihsiz Miryokefalon Seferi'nde öğrenmiş olduğu gibi askerî aplekton yoktu... Sadece, terk edilmiş göçebelere ait sınırlar ve Konya ile Sultan'ı çevreleyen ve kuşatan bozkırlar vardı. Barış anlaşması müzakereleri sırasında Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan; Komnenosların kontrol altına aldığı, yeniden inşa ettiği, yeni düzenlemeler yaptığı, hinterlant kazandırdığı, toprağı işlettiği ve sistematik olarak vergi toplamayı başardığı Küçük Asya'nın batısındaki büyük surlarla çevrili merkezlerin yıkılmasını talep etmiştir.³³

---

³³ Sp. Vryonis, *The decline*, s. 216-223.

